

Μακεδονικά

Τόμ. 20, Αρ. 1 (1980)

Η θέση της αρχαίας Μακεδονικής κώμης Νίκης

Δημήτρης Κ. Σαμσάρης

doi: [10.12681/makedonika.415](https://doi.org/10.12681/makedonika.415)

Copyright © 2015, Δημήτρης Κ. Σαμσάρης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σαμσάρης Δ. Κ. (1980). Η θέση της αρχαίας Μακεδονικής κώμης Νίκης. *Μακεδονικά*, 20(1), 487–489.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.415>

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΚΩΜΗΣ ΝΙΚΗΣ

Σε μία λατινική ἀναθηματική ἐπιγραφή πού βρέθηκε, πρὶν ἀπὸ ἐξήντα περίπου χρόνια σὲ ἱερὸ τῆς Γαζωρίας Ἀρτεμης κοντὰ στὸ χωριὸ Κοκκινόγεια (Κουμπάλιστα) Δράμας, ἀναφέρονται οἱ *vicani Nicaenses*¹. Τὸ ἔθνικὸ αὐτὸ ὄνομα πλουτίζει τὶς γνώσεις μας σχετικὰ μὲ τὴν ἀρχαία τοπωνυμιολογία τῆς Μακεδονίας, γιατί προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ κώμης, ἀγνωστῆς ἀπὸ ἄλλες πηγές, πού ὀνομαζόταν *Níkeh* ἢ *Níkaiα* (;)² (λατ. *Nica(e)*)³. Ἐξαιτίας τῆς ἑλλειψῆς σχετικῶν στοιχείων ἡ θέση τῆς κώμης αὐτῆς δὲν ἔχει ταυτιστεῖ ἀκόμη ἀπὸ τὴν τοπογραφικὴ ἔρευνα. Ἐχῶ ὁμως τὴ γνώμη ὅτι τὸ ὄνομά της τὸ διέσωσε τὸ σημερινὸ χωριὸ *Νικήσιανη*, πού βρίσκεται στοὺς ΒΑ πρόποδες τοῦ Παγγαίου. Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ μᾶς ὁδηγεῖ ἡ ὁμοιότητα τῶν δυὸ τοπωνυμίων, πού δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι συμπτωματικὴ, καθὼς καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ χωριὸ εἶχε τὸ ἴδιο ὄνομα καὶ στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας. Ἔτσι, εἶναι πολὺ πιθανὸ ὅτι ὁ ἀρχαῖος τύπος τοῦ ὀνόματος *Níkeh* μετατράπηκε σὲ *Νικήσιανη* κατὰ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ⁴. Ἴσως μάλιστα ὁ ἐνδιάμεσος τύπος στὴ μορφολογικὴ ἐξέλιξη τοῦ ὀνόματος νὰ ἦταν *Νικήσιανή* (*κώμη*), πού εἶναι μεταγραφῆ τοῦ λατινικοῦ τύπου *vicus Nicaensis*⁵, καὶ ἀργότερα ἀπὸ σύγχυση πιθανῶς μὲ τὴ φωνητικὰ ὅμοια σλαβικὴ κατάληξη -jani ἔγινε *Νικήσιανι* καὶ σὲ συνέχεια *Νικήσιανη*: *Níkeh* > *vicus Nicaensis* > *Νικήσιανή* (*κώμη*) > *Νικήσιανι* > *Νικήσιανη*. Αὐτὴ ὁμως εἶναι μιὰ ἀπλὴ σκέψη μας. Τὴν ὀριστικὴ ἀπάντησή στοὺς θέματα αὐτὰ θὰ τὴ δώσουν οἱ γλωσσολόγοι.

Τὴν ταύτιση πάντως τῶν δυὸ τοπωνυμίων ἐνισχύουν κι ἄλλες ἐνδείξεις. Μιὰ τέτοια ἐνδειξὴ ἀποτελεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Νικήσιανη δὲ βρίσκεται μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριὸ Κοκκινόγεια, ὥστε νὰ θεωρηθεῖ ἀπίθανη ἡ συμμετοχὴ τῶν κατοίκων τῆς κώμης Νίκης στὴν ἀνάθεση πού κάνουν, μαζὶ μὲ τοὺς κατοίκους τριῶν ἄλλων γειτονικῶν κωμῶν, στὸ ἐκεῖ ἱερὸ τῆς Γαζωρίας Ἀρτεμης. Ἰσχυρὴ ἐπίσης ἐνδειξὴ ἀποτελεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ τοπογραφικὴ

1. Βλ. Α. S a l a ῶ, Inscriptions du Pangée, de la région Drama-Cavalla et de Philppes, BCH 47(1923)64-69, ἀρ. 24.

2. Πρβ. Σ τ ε φ. Β ο ῦ ῶ. στὴ λ. «Νίκαια... Ὁ πολίτης Νικαῖος καὶ Νικαεὺς διχῶς...».

3. Πρβ. τὴ *Níkeh* (*Nicae*) τῆς Θράκης —κοντὰ στὴν Ἀδριανούπολη—, κτίσμα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (Der K l e i n e - P a u l y, Lexikon der Antike, IV, 101).

4. Ὁ P. L e m e r l e, Philppes et la Macédoine orientale à l'époque chretienne et byzantine, Paris 1945, σ. 276, προτείνει —μὲ δισταγμὸ— τὴν ταύτιση τῆς Νικήσιανης μὲ τὴν *Αἰκισίανη*, πού ἀναφέρεται σὲ ἐκκλησιαστικὸ ἔγγραφο τοῦ 1600. Ἡ ταύτιση ὁμως αὐτὴ φαίνεται πιθανή, μόνο ἂν δεχτοῦμε ὅτι πρόκειται γιὰ λάθος τοῦ χειρόγραφου ἢ γιὰ ἐσφαλμένη ἀνάγνωσή του, ἐφόσον τὸ ἀρχικὸ γράμμα Ν δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ διαβαστεῖ ὡς Αἰ.

5. Πρβ. τὸ ἔθνικὸ Φιλιππησιοί πού προῆλθε ἀπὸ τὸ λατινικὸ τύπο *Philippenses* ἢ *Philippienses*, βλ. Δ. Σ α μ σ ἄ ρ η, Ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Θράκης κατὰ τὴν ἐλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα, Θεσσαλονικὴ 1980, σ. 265.

Έρευνα έχει αποδείξει την ύπαρξη αρχαίου οικισμού σέ απόσταση λίγων μόνο χιλιομέτρων από τη Νικήσιανη¹.

Ἡ Ἰδρυση ἢ ἀπλή ὀνοματοθεσία τῆς κώμης, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὸ γνωστὸ τύμβο τῆς Νικήσιανης ποὺ χρονολογεῖται στὴν ἐποχὴ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου² κι ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη συμπάθεια τῶν Μακεδόνων πρὸς τὸ ὄνομα Νίκη (ὡς τοπωνύμιο καὶ ἀνθρωπωνύμιο)³, πιστεύουμε ὅτι πρέπει νὰ σχετιστεῖ μέ τῃ μακεδονικῇ κατάκτηση τῆς περιοχῆς καὶ μέ τὴν ἀνάμνηση κάποιας νίκης τῶν Μακεδόνων. Ἡ νίκη αὕτη, ὅπως εἶναι φυσικὸ, προϋποθέτει κάποια μάχη τοὺς πιθανῶς μέ τοὺς ντόπιους κατοίκους τῆς περιοχῆς. Καὶ τέτοιες μάχες ἔγιναν στὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλίπου Β' γιὰ τὴν ὑποταγὴ τῶν θρακικῶν φυλῶν καὶ τὴ διείσδυση τῶν Μακεδόνων στὴν ἐνδοχώρα⁴ ἢ ἀκόμη στὴν ἐποχὴ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου γιὰ τὴν ἐδραίωση τῆς μακεδονικῆς ἐξουσίας⁵. Ἐπομένως εἶναι πολὺ πιθανὸ ὅτι ἡ κώμη Νίκη ἰδρύθηκε ἢ μετονομάστηκε ἔτσι — ἂν ὕπῃρχε στὴ θέση τῆς ἀρχαιότερη — ἀπὸ τὸ Φίλιππο Β' ἢ τὸ Μ. Ἀλέξανδρο. Ἐξάλλου ἡ Ἰδρυση ἢ ἀπλή ὀνοματοθεσία τῆς κώμης ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες θὰ μπορούσε ἀκόμη νὰ τοποθετηθεῖ καὶ μέσα στὰ πλαίσια τοῦ γενικότερου ἐνδιαφέροντός τοὺς γιὰ τὴ στρατηγικὴ καὶ οἰκονομικὴ σημασία τῆς θέσης τῆς. Πραγματικὰ ἡ κώμη βρισκόταν πᾶνω σ' ἓνα πολὺ σπουδαῖο σταυροδρόμι, ἀπὸ ὅπου περνοῦσε ὁ δρόμος Ἀμφίπολης-Φιλίππων, καθὼς καὶ ἡ λεγόμενη «ἄνω ὁδός», ποὺ ὡδηγοῦσε ἀπὸ τὴν περικτὴ παραλία στὸ ἐσωτερικὸ⁶. Ἐπιπλέον ἀσκοῦσε ἔλεγχο σέ ὁλόκληρὴν τὴν πεδιάδα τῶν Φι-

1. Βλ. Δ. Σ α μ σ ά ρ η, Ἱστορικὴ γεωγραφία τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, Θεσσαλονικὴ 1976, σ. 182-183.

2. Βλ. Δ. Λ α ζ α ρ ῖ δ η, Ἀνασκαφὴ τύμβου Νικήσιανης, ΠΑΕ 1959, 47-48. 1960, 74-75. 1961, 68. 1962, 47. 1963, 80. ΑΔ 16(1960), Χρονικά, Β³, 218. 17(1961/62), Χρονικά Β', 244. 18(1963), Χρονικά Β³, 257. 19(1964), Χρονικά, Β³, 374. Ἔργον 1959, 44-46. 1960, 77-80. 1961, 72-73. 1962, 65-67. 1963, 49-50. BCH 84(1960), Chronique, 799-800. 85(1961) 825-826. 86(1962) 824. 87(1963) 814-815. 88 (1964) 791. D. L a z a r i d i s, Fouilles dans la région du Pangée, «Actes du VIIIe Congrès Intern. d'Archéologie Classique (Paris 1963): Le rayonnement des civilisations grecque et romaine sur les cultures périphériques», Paris 1965, σ. 297-298.

3. Πρβ. τὴ μακεδονικὴ Νίκαια (Nicea) τῆς Λυγκηστίδας, κτίσμα πιθανῶς τοῦ Φιλίππου Β' (N. G. H a m m o n d, A History of Macedonia, I, Oxford 1972, σ. 39, 42), τὴ Νίκαια ποὺ ἱδρύσε ὁ Μ. Ἀλέξανδρος στὸ Ἀφγανιστάν (I u s t. XII, 8, 8), τὴ Νίκαια τῆς Ἰνδίας, κτίσμα τοῦ ἰδίου βασιλιᾶ (Α ρ ρ. Ἀνάβ. V, 19, 4. C u r t. IX, 1, 6, 3, 23), τὴ Νβαια τῆς Βιθυνίας, ποὺ μετονομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τὸ Λυσίμαχος (Σ τ ε φ. Β υ ζ. στή λ.), καὶ τὸ Νικηφόριον, κτίσμα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἢ τοῦ Σελεύκου Α' (D e r K l e i n e - P a u l y, IV, 93-94). Πρβ. ἐπίσης τὰ μακεδονικὰ ἀνθρωπωνύμια Ἀνδρό-νικος, Βερε-νίκη, Θεσσαλο-νίκη, Λα-νίκη, Νικαία, Νικάνδρος, Νικάνωρ, Νικαρχίδης, Νικό-λαος, Νικό-μαχος, Νικό-στρατος, Πολυ-νείκης καὶ Στρατο-νίκη (O. H o f f m a n n, Die Makedonen, ihre Sprache und ihr Volkstum, Göttingen 1906, σ. 14, 137, 176, 180, 188, 192, 199, 211, 215, 217, 219-221. H. B e r v e, Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage, II, München 1926, σ. 39-40, 105, 179-180, 231, 274-280, 325, 364).

4. Βλ. P. C o l l a r t, Philippos, ville de Macédoine depuis ses origines jusqu'à la fin de l'époque romaine, Paris 1937, σ. 152-156.

5. Πρβ. D. L a z a r i d i s, ὁ.π., σ. 297, ὁ ὅποιος ὑποθέτει ὅτι ὁ τύμβος τῆς Νικήσιανης πρέπει νὰ ἔχει σχέση μέ κάποια μάχη ποὺ ἔγινε ἐκεῖ.

6. Βλ. Δ. Σ α μ σ ά ρ η, Τὸ ὁδικὸ δίκτυο τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα χρόνια ὡς τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση, «Μακεδονικά» 14(1974)129-131, 134. Ἀπὸ τὴν

λίπων και στην περιοχή της υπήρχαν τὰ πλούσια μεταλλεία τοῦ Παγγαίου¹, πού εἶναι γνωστό ὅτι τὰ ἐκμεταλλεύτηκαν οἱ Μακεδόνες, ἰδίως στήν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου Β'. Κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ, ἡ κώμη ὑπαγόταν στὴ ρωμαϊκὴ ἀποικία τῶν Φυλίπων καὶ πιθανῶς νὰ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ ἐδῶ Ρωμαῖοι ἀποικοί, ὅπως δείχνει μιὰ ἐπιτύμβια λατινικὴ ἐπιγραφή πού βρέθηκε στὴ Νικήσιανη².

¹Εταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Κ. ΣΑΜΣΑΡΗΣ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΑΟΥΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Στὸ τρίτο μέρος τοῦ βιβλίου τοῦ «Ἱστορία τῆς Βεροίας» ὁ κ. Γ. Χιονίδης ἀφιερώνει τὸ τρίτο κεφάλαιο στὰ μοναστήρια καὶ τὶς ἐκκλησίες τῆς περιοχῆς τῆς Βεροίας³. Ὁ κατάλογος τῶν μνημείων πού παραθέτει καὶ οἱ πληροφορίες πού συγκεντρώνει γιὰ τὸ καθένα χωριστὰ ἀποτελοῦν μιὰν ἀξιοπρόσεκτη προσπάθεια πού ἀνοίγει οὐσιαστικὰ τὸ δρόμο γιὰ τὴ μελέτῃ τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς Βεροίας στὸν τομέα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ ζωγραφικῆς.

Ἐδῶ θὰ προσπαθήσουμε μὲ σύντομο τρόπο νὰ συμπληρώσουμε τὸν κατάλογο τοῦ κ. Γ. Χιονίδη μὲ στοιχεῖα πού κυρίως μᾶς δίνουν τὰ ἴδια τὰ μνημεῖα, ὥστε νὰ διευρυνθεῖ ἡ γνώση μας στὸν τομέα αὐτὸ καὶ νὰ βοηθηθοῦν οἱ μελετητὲς πού θὰ θελήσουν ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τὰ μνημεῖα πού διατηρήθηκαν ὡς σήμερα.

Στὴ σ. 172 τοῦ βιβλίου τοῦ ὁ κ. Γ. Χιονίδης δημοσιεύει τὸ τέλος τοῦ ἐντύπου «Κανονισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Κοινότητος Βεροίας», ὅπου ἀναφέρονται οἱ ἐνορίες ὅπως ἦταν διαρθρωμένες στὰ 1912 καὶ οἱ ναοὶ τῆς κάθε ἐνορίας. Μὲ βάση αὐτὸν τὸν κατάλογο θὰ παρατεθοῦν ἐδῶ οἱ πρόσθετες πληροφορίες γιὰ τοὺς ναοὺς. Γιὰ ὅσους ἀπὸ αὐτοὺς οἱ πληροφορίες τοῦ κ. Γ. Χιονίδη θεωροῦνται ἐπαρκεῖς, θὰ σημειώνονται μόνον οἱ παραπομπὲς στὶς σελίδες τοῦ βιβλίου τοῦ.

⁴Ενορία Μητροπόλεως

1) Παλιὰ Μητρόπολη⁴. Δὲν εἶναι σίγουρο ὅτι ἦταν ἀφιερωμένος στὴ μνήμη τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου.

2) Μητροπολιτικὸς Ναὸς Πέτρου καὶ Παύλου⁵.

κώμη αὐτὴ θὰ εἶχε περάσει καὶ ὁ Μ. Ἀλέξανδρος στήν ἐκστρατεία τοῦ ἐναντίον τῶν Τριβαλλῶν (πρβ. Δ. Σαμσάρη, ὁ.π., σ. 134).

1. Κοντὰ τῆς βρίσκονταν καὶ τὰ περίφημα μεταλλεῖα τῆς Σκαπτῆς Ὑλης, γιὰ τὰ ὁποῖα βλ. Δ. Σαμσάρη, Ἱστορικὴ γεωγραφία, σ. 37-39.

2. Βλ. Α. Salač, ὁ.π., σ. 55, ἀρ. 11.

3. Γ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, II, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 172-200, καὶ τοῦ Ἰδίου, Τρεῖς Κανονισμοὶ τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τῆς Βεροίας κατὰ τὰ τέλη τῆς τουρκοκρατίας, «Μακεδονικά» 10(1970)97-141.

4. Ὁ.π., σ. 175-176, Ch. Mauro poulo u - Tsiou mi, Verroia, στήν ἐκδόση Du Mont Dokumente, «Alte Kirchen und Klöster Griechenlands», Köln 1972, σ. 127, καὶ Θ. Παπαζώτου, Τὸ ἔργο ἐνὸς ἀνώνυμου ζωγράφου στὴ Βέροια, «Μακεδονικά» 19(1979) 176 σημ. 1.

5. Γ. Χιονίδη, ὁ.π., σ. 194-195. Γιὰ μερικὰ νέα στοιχεῖα βλ. Θ. Παπαζώτου, ὁ.π., σ. 176 κ.έ. Ἀντίγραφα τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ ναοῦ δημοσιεύει ὁ Ν. Μουτσόπου-